

УДК 821.161.2' 282.2.09(477.87)"15"

UDC

DOI: 10.17223/18572685/60/8

РЕНЕСАНСНІ ВПЛИВИ В РУСИНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ЗАКАРПАТТЯ XVI ст.

О.М. Сліпушко¹, О.С. Лісовська²

Київський національний університет ім. Т. Шевченка
Україна, 01601, м. Київ, бул. Тараса Шевченка, 14

¹ E-mail: oksana-slipushko@ukr.net

² E-mail: shchelkunova2017@ukr.net

Авторське резюме

У статті проаналізовано специфіку виявів ренесансних впливів у літературі Закарпаття XVI ст. Наголошується, що входження земель Русі до складу Литви, Угорщини, Австро-Угорщини, Трансільванії, Польщі робило Прикарпаття і Закарпаття доступними для панєвропейських впливів, зумовлювало синтез автентичної традиції з домінуючими ідеями західного Відродження. Визначальним для закарпатського письменства XVI ст. був вплив угорської культури. В епоху Ренесансу в закарпатській культурі сформувалося поняття «руськості» – якості, що зберігала ідентичність русинів у контекстах різних чужоземних держав. Русинська література Закарпаття була заснована на синтезі гуцульської, бойківської, лемківської культурних традицій. Наголошується на діяльності письменників Павла Русина і Севастьяна Кленовича, творчість яких пов'язана з закарпатською русинською літературою, що втілювала ідеї європейського Відродження. Їх художня спадщина – суттєвий внесок у розвиток ренесансної русинської літератури.

Ключові слова: Ренесанс, Відродження, русинська література Закарпаття, гуманізм, угорські впливи, Павло Русин, Севастьян Кленович.

РЕНЕССАНСНЫЕ ВЛИЯНИЯ В РУСИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ ЗАКАРПАТЬЯ XVI в.

О.Н. Слипушко¹, О.С. Лисовская²

Киевский национальный университет им. Т. Шевченко

Украина, 01601, г. Киев, бул. Тараса Шевченко, 14

¹ E-mail: oksana-slipushko@ukr.net

² E-mail: shchelkunova2017@ukr.net

Авторское резюме

В статье исследуются особенности проявления ренессансных влияний в литературе Закарпатья XVI в. Подчеркивается, что вхождение земель Руси в состав Литвы, Венгрии, Австро-Венгрии, Трансильвании, Польши делало Прикарпатье и Закарпатье доступными для панъевропейских влияний, обуславливало синтез аутентичной традиции с доминировавшими идеями западного Возрождения. Определяющим для закарпатской письменности было влияние венгерской культуры. В эпоху Ренессанса в закарпатской культуре сформировалось понятие «руськости» – качества, которое сохраняло идентичность русинов в контекстах разных чужеземных государств. Русинская литература Закарпатья основывалась на синтезе гуцульской, бойковской, лемковской культурных традиций. Акцентируется влияние на деятельности писателей Павла Русина и Севастяна Кленовича, творчество которых связано с закарпатской русинской литературой, которая представляла идеи европейского Возрождения. Их художественное наследие – значительный вклад в развитие ренессансной русинской литературы.

Ключевые слова: Ренессанс, Возрождение, русинская литература Закарпатья, гуманизм, венгерские влияния, Павел Русин, Севастян Кленович.

RENAISSANCE INFLUENCES IN THE RUSIN LITERATURE OF TRANSCARPATHIA IN THE 16TH CENTURY

O.M. Slipushko¹, O.S. Lisovskaia²

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
14 Taras Shevchenko Boulevard, Kyiv, 01601, Ukraine

¹ E-mail: oksana-slipushko@ukr.net

² E-mail: shchelkunova2017@ukr.net

Abstract

The article examines the specificity of the Renaissance influences on the Transcarpathian literature in the 16th century. The authors emphasise that the entry of Russian lands into Lithuania, Hungary, Austria-Hungary, Transylvania, and Poland made Outer *Subcarpathia* and Transcarpathia accessible to pan-European influences, which conditioned the synthesis of the authentic tradition with the dominant ideas of Western Renaissance. The influence of Hungarian culture was decisive for Transcarpathian literature. During the Renaissance, the Transcarpathian culture developed the concept of “Russianness” – a quality that preserved the Rusinian identity in the contexts of different foreign states. Rusinian literature of Transcarpathia was a synthesis of Hutsul, Boyko, and Lemko cultural traditions. The authors focus on the writings of Pavel Rusin and Sevastyan Klenovich, whose works were connected with the Transcarpathian Rusinian literature, with its ideas of the European Renaissance. Their artistic heritage is a significant contribution to the development of Renaissance Rusinian literature.

Keywords: Renaissance, Rusinian literature of Transcarpathia, humanism, Hungarian influences, Pavel Rusin, Sevastyan Klenovich.

Культурно-історична епоха Ренесансу в Європі тривала з 20-х рр. XV ст. до початку XVII ст. Вона стала історичним початком «Нового часу», кардинальною зміною середньовічного світогляду, добою формування нових світоглядних засад. Відродження почалося зі звернення до античної спадщини, уваги до людської особистості, її емоцій і внутрішнього світу, зближення мистецтва і природи. Український Ренесанс був специфічним, що зумовлювалося відсутністю власної держави, маючи часто спорадичний характер, не виявляючись масштабно, як це було в Європі, не охоплюючи всіх культурних сфер. Кожна країна і нація переживали добу Відродження по-своєму, але

для всіх домінуючою світоглядною категорією був гуманізм. Як зазначає О.Ф. Лосєв, Ренесанс був не в якійсь одній країні, а в усіх країнах (ідеться про Європу. – О.С., О.Л.), і кожна переживала свій ренесанс по-своєму хронологічно й по суті [4: 51]. На думку І.М. Голеніщева-Кутузова, від берегів Адріатики до Балтики, від Праги до Вільно в XV–XVII ст. відбувався процес засвоєння й асиміляції гуманістичних ідей, не менш значний, ніж у Західній Європі [1: 258]. В усій європейській літературі Ренесансу поширеними були реалістичні тенденції, які трансформувалися в ренесансний реалізм і ренесансний класицизм. Латинська мова виконувала роль мови наднаціональної «республіки вчених». Освіта базувалася на гуманістичній моделі як визначальній для західноєвропейських навчальних закладів. Ренесанс проголосив переорієнтацію з теоцентризму на антропоцентризм. Щастя й самореалізація людини бачаться головними в її бутті, спостерігається усвідомлення особистості як визначальної цінності, наголошується на розвитку наук незалежно від релігії. Це був перехід від «studium divinum» до «studium humanum». Вагома характеристика загальноєвропейської літератури – взаємозв'язок між різними національними письменствами. Фактично вся тогочасна Західна і Центральна Європа розвивалась у культурно-духовних взаємозв'язках. Входження у цей час руських земель до складу Литви, Угорщини, Австро-Угорщини, Трансильванії, Польщі робило їх доступними для панєвропейських впливів, приносило нові мистецькі тенденції в літературний обіг.

Визначальною рисою руського культурного простору XVI–XVII ст. став його «поліморфізм», тобто багатомовність, багатоконфесійність, багатоконтекстуальність, а також наявність асиміляційних впливів, їх синтез із вітчизняною традицією. Як наголошує Н.М. Яковенко, «до середини XVI ст. Русь, Руська земля та поняття *русин* (уже не як політонім, а як еттонім) і в Польському королівстві, й у Великому князівстві Литовському не знають конкуренції, звично окреслюючи давньоруську територію та її населення» [13: 11–12]. Цим терміном позначають мешканців як Прикарпаття, так і Закарпаття. Таким чином, поняття *руський* і *русинський* у цей час фактично вживаються на позначення традиції, що постала на основі давньоруської, києворуської. Важливе значення для сприйняття Русі-України в тогочасній Європі, зокрема тієї частини, яку традиційно називали Західною, мали назви, які застосовувала Папська канцелярія. В документах глави Римської церкви «усталився специфічний понятійний дуалізм: саму країну називали *Russia*, а її мешканців-русинів – *Rutheni*. Слова *Ruthenus* і *русин* перегукуються фонетично, а це ідеально відповідало орієнтації середньовічної географії на античну традицію, з якої обиралися схожі за звучанням назви країн та народів і прикладалися до нових реалій» [13: 12].

Загалом назв Русі-України в цей час було дві – *Ruthenia* та *Roxolania*. Н. Яковенко пише, що «дилема вибору назв, по суті, являла собою дилему двох версій “руськості”. Ясно, що обидві версії були цілком лояльними стосовно політичної батьківщини – Речі Посполитої, але, дещо спрощуючи, “роксоланську” версію можна ототожнити з толерантним ставленням до всього польського, а її оминання – з нехиттю до Польщі» [13: 18]. Загалом у XVI ст. термін «роксолани» переважно використовували представники католицької Русі, русини-католики. Назва «Роксоланія» ідентифікувалася тоді з тими землями, які належали до складу Русі, починаючи від часів Володимира Великого, тобто фактично на момент хрещення держави. Литовські та білоруські території бачилися окремо й визначалися назвою Литва чи Біла Русь. Наприклад, українсько-польський письменник Севастян Кленович у своїй поемі «Роксоланія» (1584) межі Русі, тобто Роксоланії, визначає землями Київщини, Поділля, Галичини, Волині. Тобто зі слів *Русь*, *руський* еволюціонували слова *Україна*, *український* на позначення тих же самих територій. Водночас паралельно «з розповсюдженням “роксоланської” версії руської ідентичності набуває обертів контрпропозиція – з виразним “антилатинським” (й антипольським) підтекстом. Її маніфестом стає наголошування “грецьких” витоків Русі» [13: 19]. Ця традиція була близькою до Закарпаття, де свято шанувалися православні основи. Тут на стару візантійсько-руську традицію нашаровувалися європейські впливи, адаптовані до православної ренесансної культури, і творилося русинське ренесансне письменство. Русинське письменство доби Ренесансу формувалося на основі старої православної традиції Закарпаття та європейських католицьких впливів.

Загалом «поліформізм» руського культурного простору XVI ст. був головною рисою у структурі межової ідентичності русько-української літератури Ренесансу. Він представлений синтезом автентичних руських традицій і європейських впливів, конфесійного плюралізму, активних крос-культурних зв'язків. Усе це формувало специфіку українського літературного ландшафту. У ході «примірки імен», яка перетворила аморфну Русь на «територію з історією», нюанси «історичної пам'яті» перекодовувалися по-різному залежно від індивідуально/групового вибору, проте інтеграційна функція самої «пам'яті» від цього не меншала, бо ж опонентам уперше йшлося про одне й те саме – про «нашу» землю та «наше спільне» минуле [13: 43].

Цілком по-різному виявлявся Ренесанс у літературі Прикарпаття і Закарпаття. Перша за рахунок межування з Польщею та входження до її складу репрезентувала масштабну латиномовну русько-польську літературу. Натомість друга була зближена з Угорщиною, Австро-Угор-

щиною, Трансільванією, тому ренесансні тенденції виявлялися в ній опосередковано та зумовлювалися місцевою художньою специфікою. І.Я. Франко писав, що карпаторуське письменство «виявило до певної міри свою окрему фізіономію і повинно зайняти своє місце в загальній конструкції нашої літературної історії як один із її добре обрисованих типів» [9: 209–210]. Письменство часів Відродження об'єднувало православний Схід і католицький Захід. Синтез різних цивілізаційно-культурних впливів, протистояння та водночас обмін і впливи Сходу і Заходу визначали його специфіку й інтегрованість у культурно-літературний простір Європи. Закарпаття межувало з культурами угорців, румун, чехів, словаків, поляків, створюючи на межі з ними свою культурно-національну ідентичність – русинську.

Визначальним для закарпатського письменства був вплив угорської культури. Певний час Закарпаття перебувало у складі Королівства Руського на чолі з Левом I – чоловіком дочки Бели IV Констанції. То ж впливи Угорщини залишалися домінуючими. Це були часи формування русинів на рівні етнічному. О.І. Павлович у статті «Русь одна» 1866 р. наголосив: «Мы в Угорщине, Галичине, Буковине, Украине и пр. живущие русские принадлежим з одной величайшей семье, которой все члены называют себя русскими» [8: 2]. Дослідник визначив «руськість» як ту якість, яка зберігала ідентичність русинів у контекстах різних чужоземних держав, починаючи від найдавніших часів. Ця руськість зумовлювала і єдність русинів Галичини і Закарпаття. Хоч русини жили в різних державах, але вроджене почуття руськості зберігалося як їх характерна риса. Правомірно писав О.В. Мишанич, що «протягом XIV–XVIII ст. у Карпатах витворився особливий тип руської культури, що у науковій літературі одержав назву карпаторуської. Три етнічні різновиди цієї культури – гуцульська, бойківська і лемківська – створюють єдине ціле» [5: 105–106]. Цей синтез – головна риса ренесансного стилю за Закарпатті.

1526 р. угорські війська отримали поразку під Могачем, у результаті чого частина Угорщини відійшла під владу Османської імперії, Пряшівщина й Ужгород – Австрії, схід – Трансільванії. Протягом усієї доби Ренесансу Закарпаття було у такому політичному складі. Визначальним вектором тогочасного духовного життя стало прагнення зберігати православну віру як втілення руськості, поваги до традиції. 1491 р. датується перша документальна згадка про православну єпархію в місті Мукачеві. Найдавніші закарпатські писемні пам'ятки Ренесансу належать до XVI ст., зокрема «Королівське Євангеліє» і «Мукачівський псалтир». У цей час поширеними на теренах Закарпаття були мінеї, тріоди, прологи, богословсько-полемічні трактати. Видатною пам'яткою є «Послание ко св. отцем горы Афонской от пра-

вославной віры Россійской и земли угорской христіан». Популярними були учительні Євангелія та збірники, до складу яких включали різні оповідання. На теренах Закарпаття поряд із рукописними книгами побутували також друковані видання Ш.С. Фіоля, Ф.Л. Скорини, привезені з Венеції книги. Була тут і «Острозька Біблія» 1581 р., надрукована І. Федоровим. Друкована книга як одне з найвидатніших відкриттів Ренесансу стає здобутком і закарпатського письменства. Також саме на цих землях було здійснено запис однієї з найдавніших українських народних пісень «Штефан воєвода», включеної до складу «Чеської граматики» Яна Благослова (1571). Твір став загальним надбанням книжної літератури, де увага була звернена до людської особистості. Закарпатська література XVI ст. була представлена й церковно-релігійними пам'ятками. Переважна більшість рукописних книг, які побутували тут, переписувалися галицькими вчителями і церковними діячами.

Славнозвісний мукачівський рукописний «Октоїх» датується 1621 р., тобто часами пізнього Ренесансу. Його переписав «раб божий и недостойный Іоан Григорович, дяк із Сколего» [12: 14]. Бачимо прояви розвиненого ренесансного мислення – прагнення автора наголосити на своїй особистості, виокремити себе, акцентувати на власній заслугі у творенні книги. Переписувач іншої пам'ятки цього часу – «Служебника» – зауважив, що ця книга переписана «Мафеем Мигалевичом, ієреєм Колодницьким, от Рускои землі, а краины Волынской, на тот час мешкаючи в селі Колодном..., бо єм писал у великом фрасунку, скитаючися в чужих сторонах. Року божого 1652» [12: 14]. Як бачимо, закарпатські переписувачі мислили себе співтворцями книги, акцентувати увагу на своєму внескові у благородну і богоугодну справу поширення книжності.

Популярною на тогочасних закарпатських землях була переробка пісні-балади про козака і Кулину на духовну пісню, надрукована 1625 р. у польській друкованій брошурі. Незабаром виник духовний вірш за її зразком, що зберігся у збірнику XVII ст. «Ключ» під назвою «Піснь грішних людей и танец пекелный, описаный через Єкклісіяста, як будут грішнии у пеклі співати и сами на себе нарікати і горко плакати, без престани волати». Це вже була суто ренесансна пісня, коли в центрі сюжету зображено образи чоловіка і жінки, їх почуття і переживання. О. Мишанич наголошує, що «Піснь грішних людей» «належить до типу покаюнних пісень, які в епоху середньовіччя були надзвичайно поширені по всій Європі і в зв'язку з масовими покаюницькими рухами у XIV–XV ст. могли переходити і до східних слов'ян. Закарпатський автор склав і свою покаюнну пісню, побудовану на апокрифічних мотивах, використавши при цьому форму популярної

української пісні про козака й Кулину» [6: 124]. Закарпатський автор модернізував пісню, сповнив її світоглядними засадами нової доби Відродження. Це твір більше ренесансний, ніж середньовічний. До світогляду Середніх віків тут належить тільки мотив, що у творі звучить у душі прагнень і почуттів нової доби – європейського Ренесансу, адаптованого до місцевої закарпатської специфіки русинів.

Входячи до складу Угорщини в часи Ренесансу, Закарпаття, як наголошує О. Мишанич, з XVI ст. «розділило долю всього угорського народу, який потрапив у залежність від Туреччини та Австрії. Більша частина Закарпаття – його центральні та східні райони – ввійшла до складу Трансільванського князівства... Західна частина краю, зокрема й Ужгород, підпали під владу Габсбургів» [6: 129]. Населення краю берегло народну православну віру. Державною і літературною мовою Угорщини була латинь, як і по всій Європі в добу Відродження. Проте на терени Закарпаття латинська мова фактично не проникла. Тут у культурному розвитку переважали богословська освіта й церковно-релігійні справи. Будучи частиною Угорського королівства і Габсбурзької імперії, що територіально перебували в самому центрі Європи, Закарпаття у XVI ст. належало переважно до середньо- і західноєвропейського культурно-політичного контексту. Дійшли сюди і реформаційні рухи XVI–XVII ст. Угорська шляхта була переважно на боці Реформації, в опозиції до католицизму. Домінували протестантські рухи. На Західному Закарпатті у складі Австрії побутувала ідея унії. Найбільш масштабне поширення унії відбувається на території Мукачівської єпархії.

М. Лелекач пише, що у XVI ст. література Закарпаття була «цілком під впливом Востока», всі відомі пам'ятки доби були занесені чи переписані зі старих болгарських або київських рукописів [2: 8]. Далі поширюється вплив Європи, на зміну приходить «багатство нових всеєвропейських ідей і культурних напрямів», «западноєвропейський літературний вплив» [2: 135]. Фактично давня література Закарпаття побутувала в рукописному варіанті, поширюючись серед широких верств народу. Її ідейно-тематичний спектр визначався двома головними векторами: боротьбою за стару, тобто принесену з Візантії християнську віру, що виявлялася у протистоянні з чужоземним поневоленням, та зв'язком із русинами на Схід від Карпат. На Закарпаття проникали ідеї з ренесансної Європи, зокрема, й через представників її молоді, яка їздила туди навчатися. Г. Нудьга визначив домінуючу роль українських студентів, які навчалися в університетах тогочасної Європи, у справі поширення ренесансних ідей в Русі-Україні, наголошуючи на їх місії ідейних промоторів прогресивних думок і впливів [7]. Культурний світогляд Закарпаття синтезував місцеву

православну традицію з католицькими ренесансними надбаннями, котрі адаптувалися до місцевого контексту завдяки творчим пошукам і відкриттям студентів-мислителів.

Знаковою для доби Відродження була і діяльність ренесансних митців, життя і творчість яких були пов'язані з теренами Прикарпаття і Польщі. Хоч вони були католиками, проте не забували рідної руської землі та неодмінно підкреслювали своє «руське» походження. Творцями літератури Ренесансу були вихідці з України, які послідовно наголошували на своєму етнічному походженні. Вони вважали себе причетними до загальноєвропейського простору, його поетичного Парнасу. Представники «католицької Русі» мали «доволі високу національну конфесійно-етнічну свідомість» [3: 350]. На думку В. Д. Литвинова, «до "католицької Русі" ми зараховуємо представників католицького віросповідання, які були національно свідомі, наполегливо ідентифікували себе українцями, декларували своє "руське походження". Свідченням цього може бути, наприклад, те, що багато з них підписували свої твори, додаючи до прізвища виразне означення – назву свого народу» [3: 350]. Зокрема, це С. Оріховський-Роксолан, Іван Туробінський-Рутенець, Павло Кросненський-Рутенець, Павло Русин, Георгій Тичинський-Рутенець, Григорій Чуй-Самборський Рутенець. Визначальна риса їх творчого світогляду – руський патріотизм.

Павло Русин із Кросна (Кросненський) (бл. 1470–1517 рр.) – українсько-польський поет гуманістичного спрямування. Народився він у містечку Кросно, що недалеко від Перемишля. Ця територія була заселена лемками, що вплинуло на формування світогляду майбутнього митця. Існують гіпотези, що Павло Русин Кросненський і магістр вільних мистецтв Павло Процлер – одна і та ж особа. Натомість О.В. Шевчук це заперечує [10: 125], адже Павло Русин із Кросна постійно підкреслює своє саме руське походження, це є визначальним у його світоглядній системі. Прихильником руського походження поета був і І. Голенищев-Кутузов. Павло Русин, пов'язаний із кількома країнами, викладав у Краківському і Віденському університетах, учителював на теренах Угорщини, до якої виявляв дуже великий пієтет. І. Голенищев-Кутузов наголошував: «О его преподавательской деятельности с похвалой отозвался английский гуманист Леонард Кокс, также краковский профессор. Несколько лет Павел из Кросна провел в Венгрии, где имел учеников. В 1512 г. издал впервые стихи знаменитого хорватско-венгерского поэта Яна Паннония. В предисловии магистр Павел писал, что Ян Панноний ничем не уступает латинским поэтам древности» [1: 12]. Серед найвидатніших учнів Павла Русина варто назвати поетів Яна Вислоцького, Яна Дантишека, Яна Паннонія.

І. Голенищев-Кутузов наголосив, що Павла Русина Кросненського «слід тут считати першим гуманістическим поетом України» [1: 13].

Павло Русин писав латинською мовою. Його збірка віршів «Пісні» побачила світ 1509 р. у Відні. Саме Павло Кросненський став фундатором культури і світогляду Відродження в Україні, митцем, який адресував свої ренесансні твори русинам Закарпаття, інтегрованим до складу Угорщини. Він прагнув донести до закарпатських земель на помезж'ї з Угорщиною ренесансні ідеї, прийнятні цьому культурно-літературному регіону. Творчість Павла Русина представляє ренесансно-гуманістичне осмислення тези про здатність людської особистості дорівнятися до богів виключно завдяки індивідуальним зусиллям – доброчесності, освіченості, доблесті, знанням історії. Саме слово *русин* автор вважав «словом солодким», тобто акцентування уваги на етнічності, національності, приналежності до певного (руського) народу було для його світогляду визначальним.

Життя і діяльність Павла Русина пов'язані з Польщею, але він її не прославляв. Натомість його творчість перейнята особливо глибоким і щирим пієтетом до Угорщини, насамперед інтегрованих до її складу закарпатських земель. Сам поет також прожив тут кілька років. Звідси був родом його улюблений учень Севастіян Маді (йому присвячено вірш «Севастіяну Маді, благородному угорському юнакові»). Коли влітку 1508 р. у Кракові почалася епідемія, Павло Русин вирушив до Угорщини. За допомогою Севастіяна Маді влаштувався на посаду вчителя. Сам автор вважав ці роки кращими, оскільки почувався у цих краях дуже комфортно. В. Шевчук характеризує творчість поета Павла Русина з Кросна як таку, що «належить до Раннього Ренесансу, коли мистецтво ще не порвало з традиціями Середньовіччя, не ставило принципу секуляризації як рушійного та значною мірою ще лишалось у колі тем релігійних; водночас воно значно розширювало свій репертуар на теми світські, побудовані на наслідуванні античних зразків та поетики» [10: 126]. Переважна більшість віршів у збірці Павла Русина «Пісні» є духовною поезією. Автор оспівує біблійних осіб, свята, подає зразки віршованих молитов. У його творчості спостерігається певне протиставлення античної тематики та християнської. Водночас він гармонійно поєднує ці два художні вектори, репрезентуючи їх власне художнє бачення. Панегіричні твори Павла Русина написані у жанрі елегій та од. Він створив образ просвіченого, мудрого, справедливового, миролюбного правителя. У своїй медитаційно-дидактичній поезії митець зображує роздуми про поезію, книги, мистецтво. Для нього поезія – це «дар богів» (вірш «Похвала поезії»), який він дуже цінує. Глибокий патріотичний зв'язок Павла Русина з Руссю концентрується у слові *русин*, яке він послідовно додає до свого імені.

Так він засвідчує свою етнічно-національну приналежність, показуючи, таким чином, і специфіку свого художнього світогляду. Павло Русин виступає прихильником високої поезії, сповненої вченості.

Пієтет до Угорщини та інтегрованих до її складу закарпатських земель Павло Русин виразив через свого улюбленого учня угорця Севастіяна Маді. Фактично він сприймає Угорщину як Вітчизну, бо до її складу входять і русинські землі. Відтак, автор вважає себе і свого учня, по суті, співвітчизниками, що для Павла Русина є дуже важливим. Адже Батьківщина сприймається ним як мати, і саме материнське прізвище *Русин* додає до свого імені. Поезія Павла Кросненського «До Севастіяна Маді, щоб він, коли залишить Польщу і повернеться до рідного краю, привітав свою Батьківщину таким віршем» перейнята любов'ю автора до Угорщини – Вітчизни, матері свого учня. Він пише до Угорщини слова вдячності від імені С. Маді, а отже і до тих закарпатських русинських земель, які входили до її складу: «Здрастуй, мій краю! Ти милий владиці зористого неба! Здрастуй, о земле, ущерть повна багатства й добра!... Здрастуй, о земле моя, мила для вчених людей!» [11: 40]. Приналежність до однієї Вітчизни – це те, що особливо єднає вчителя й учня. І Павло Русин зізнається, що «Її слава йде по світові. Завжди я прагнув побачить дорогу свою матір, Завжди про долю твою вдень і вночі турбувався. Зараз спішу, годувальнице мила, до тебе вернутись» [11: 41]. Павло Русин і сам мріє потрапити до Угорщини, тобто до русинських земель, і просить: «Мамо, прийми ти свого сина, благаю тебе» [11: 41]. Ця земля йому близька і рідна, адже там жило багато русинів, приналежним до яких вважав себе і Павло Кросненський. Основою такої світоглядної риси була особиста дружба з Севастіяном Маді, а також пієтет митця до русинських земель і Угорщини як їх покровительки. Тому, даруючи вірш учневі, автор висловлює і власні почуття щодо цієї країни.

Українсько-польський письменник Павло Русин є представником загальноєвропейської ренесансної інтелігенції. В його світогляді й творчості яскраво вимальовуються риси русинської етнічної приналежності, на яких він постійно наголошує. Митець представляє т. зв. Республіку гуманістів – наднаціональний феномен, який уособлює своєрідний культурний європейський союз доби Ренесансу. Павло Русин одним із перших у Європі представив своїми творами інтерес до справжньої науки, захоплення нею. На його глибоке переконання, вона таїть у собі «світлий образ правди святої». Місією науки Павло Кросненський вважав служіння правді, справедливості, істині, а також народові, який її розвиває. Через новий спалах епідемії Павло Русин вкотре залишив Краків восени 1517 р. Помер він у Старому Сончі в листопаді 1517 р., мандруючи до Угорщини. За іншими даними, Павло

Кросненський помер 1517 р. на Лемківщині в Сяноці чи Санчі. Павло Русин підписувався традиційно як Paulus Ruthenus Crosnensis. Його постать належить до когорти видатних представників європейського гуманізму і Відродження. Спадщина митця представлена щирим і неприхованим інтересом до Угорщини і, відповідно, закарпатських земель у її складі. Своїми творами вчений намагався донести ідеї гуманізму до цього культурно-літературного регіону, засвідчуючи, таким чином, інтегрованість до європейського гуманістичного простору з його пошаною до русинів і поцінуванням їх письменства. Себе Павло Кросненський також вважав безпосередньо причетним до угорських земель і закарпатського письменства.

Подібні світоглядні тенденції виявляємо і у творчості Севастьяна Фабіана Кленовича (бл. 1545–1602 рр.) – українсько-польського поета. Місія поеми «Роксоланія» (1584) – прославлення Русі-України, історичних і культурних традицій русів, краси природи, різноманітних багатств, міст, сіл, звичаїв, легенд. Автор закликає: «Музи, співайте про русів» [11: 238]. Роксолани – плем'я сарматського походження, котре жило у Північному Причорномор'ї у II ст. до н.е – IV ст. н.е. У свій час Севастьян Кленович називав роксоланами русів, мешканців Русі-України, зокрема Прикарпатської та Закарпатської. Яскраво вираженим є глибоке духовне споріднення автора з землею, яку він оспівує і прославляє. Поема сповнена цікавих і символічних екскурсів у руську історію, які свідчать про те, що автор міг читати якусь редакцію літопису «Повість врем'яних літ». Севастьян Кленович щиро вболіває за те, що історію його Вітчизни – Русі – мало знають у Європі. Натомість автор наголошує, що це дуже древня земля: «від прадідів Русь свою назву виводить, Русів нащадки усі всюди признали її» [11: 242]. Міркування про історичне минуле і тогочасне сучасне Русі свідчать, що пише людина, яка народилася тут і вважає цю землю Вітчизною, захоплюючись її красою, використовуючи русинські народні легенди та перекази.

Севастьян возвеличував русько-українські міста та їх мешканців за те, що вони шанували і берегли звичаї предків. Він створив панегірики найбільшим руським містам і репрезентував геополітичні обшири Русі. Насамперед, він писав про Львів, який «скрізь відомий, святий, руського роду краса» [11: 270]. Київ підносить як столицю Київської Русі, родоначальницю держави: «Києва славний, могутня столице князів древньоруських» [11: 274]. Захоплено автор пише про Луцьк, який сучасники називали «Римом Волині», оскільки там було дуже багато сакральних будівель. Він наголошує: «Хто б поминув тебе, Луцьку, що гідний камен геліконських» [11: 276]. Це був центр, із якого культурні хвилі активно котилися на терени Прикарпаття і Закарпат-

тя. Кленович правомірно наголошує на ролі світського і духовного центру Луцька у тогочасному житті Русі. Згадує Севастян Кленович і місто Бузьк (сучасне Буськ), яке було колонізоване і католизоване, проте зберігало сильні православні традиції. Пише Кленович і про старовинне місто Сокаль на Львівщині, яке довго входило до складу Литовського князівства, а впливи Угорщини зумовили традиційність тут православних духовних орієнтирів. У добу Ренесансу це було розвинуте місто, на чому і наголошує Севастян Кленович. Русинів тут жило більше, ніж поляків, що дуже імпонує авторові, який із пієтетом ставиться до міст русинського православного спрямування. Заслугує на увагу митця і місто Городно на Волині, котре у добу Відродження перебувало під владою декількох господарів, зокрема поляків та євреїв. Проте це зовсім не вплинуло на вірність автентичних мешканців православним традиціям. Звеличує міста Дрогобич і Холм. Останнє в добу Ренесансу було столицею православного єпископства Холмщини і Підляшшя. У 1507–1533 рр. єпископ Філарет Тарновський (Облазницький) відновив у Холмі Данилову церкву. Місцеві русини самі підтримували храм як осередок батьківської віри та символ автентичної традиції.

Вірність православної віри та світогляду є найбільш достойною рисою русів, як вважає автор «Роксоланії». В. Шевчук дотримується думки, що Севастян Кленович був вірменського походження, із українсько-вірменського роду. Тому «зрозумілим стає його відверте відмежування від поляків, адже й справді: виходець із корінних польських земель, пишучи про Русь, ніде про поляків не згадує, не мислить Русі як складової частини Речі Посполитої. ...а говорить про Русь як про окреме етнічне тіло. Цю землю він називає рідною і хвалить православу віру, хоч сам за віросповіданням був католиком» [11: 155–156]. Кленович прославляє русів та їх Вітчизну в усьому світі саме за таку характерну для них рису в епоху Ренесансу, як збереження традицій предків і православної віри: «Скрізь на Русі зберігають закони та звичаї предків, Руси і далі ідуть шляхом дідів і батьків, Звичаї ті, що зі Сходу взяли, зберігають ретельно і бездоганно, скажу, віру свою бережуть» [11: 280]. Автор наголошує на опозиційності до цього католицького світу, проте його співвітчизників це зовсім не лякає. Навпаки, вони гуртуються і поширюють свої ідеї в усьому світі, зокрема свято бережуть їх на закарпатських землях: «Проти порядків таких виступає весь світ католицький, Часто засуджує їх, навіть погрожує він, Саме за те, що нащадки, прості й легковірні руси, Всім заповітам батьків вірні й виконують їх» [11: 280–281]. Місія «Роксоланії» полягає в утвердженні православної віри і традицій на теренах Русі, зокрема Прикарпаття і Закарпаття. Світогляду автора притаманний

щирий патріотизм. Він урочисто наголошує на оригінальності історії, традицій, звичаїв, природи, господарчих занять і культури русинів. Митець репрезентував осмислення української історії згідно з ренесансно-гуманістичними світоглядними настановами, пишучи про Прикарпатську і Закарпатську Русь. Автор інтерпретує роль і місце русинів та інших слов'янських народів у світовій історії, творчо осмислює походження русинів, утверджуючи ідею про те, що їх сила – у вірності законам і вірі предків. Кленович категорично засуджує будь-які спроби покатоличення русинів і ганить тих, які зрадили православну віру, хвалячи і підтримуючи співвітчизників за те, що вони бережуть предківські заповіді і борються за них у складі інших держав. Хоч Севастян Кленович був католиком, писав латинською мовою і репрезентував «католицьку Русь», його творчий світогляд представляє яскраво виражені русинські риси.

Руська література Прикарпаття і Закарпаття була позначена суттєвими впливами ренесансної європейської традиції. Входження Русі до складу інших держав, зокрема, Угорщини, Австро-Угорщини, Трансільванії, Польщі, визначало тісний синтез автентичних прикарпатських і закарпатських русинських традицій із культурно-світоглядними надбаннями цих країн. У результаті формувалося власне оригінальне письменство – карпаторуське, русинське – доби Відродження.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Голенищев-Кутузов И.Н.* Итальянское Возрождение и славянские литературы XV–XVI веков. М.: Наука, 1963. 378 с.

2. *Лелекач Н.М., Грига М.* Выбор из старого руського письменства Подкарпаття (от найдавейших початков до середины XIX в.). Унгвар: Выдана Подкарпатского общества наук, 1943. 136 с.

3. *Литвинов В.Д.* Україна у пошуках своєї ідентичності. XVI – початок XVII ст. Історико-філософський нарис. Київ: Наукова думка, 2008. 527 с.

4. *Лосев А.Ф.* Эстетика Возрождения. М.: Мысль, 1978. 623 с.

5. *Мишанич О.В.* Література Закарпаття XVI ст. між Сходом і Заходом Європи // Кризь віки. Літературно-критичні та історіографічні статті, дослідження. 1996. С. 128–143.

6. *Мишанич О.В.* Український контекст давньої літератури Закарпаття // Кризь віки. Літературно-критичні та історіографічні статті, дослідження. 1996. С. 102–127.

7. *Нудьга Г.А.* На літературних шляхах (дослідження, пошуки, знахідки). Київ: Дніпро, 1990. 349.

8. *Павлович О.* Русь одна // Слово. 1866. Ч. 85. С. 2.

9. *Франко І.Я.* Карпаторуське письменство XVII–XVIII вв. // Зібрання творів: у 50 т. К.: Наукова думка, 1982. Т. 32. С. 207–229.

10. Шевчук О.В. Ренесанс. Раннє Бароко. Київ: Наукова думка, 2004. 397 с.
11. Шевчук О.В., Яременко В.В. Слово багатоцінне. Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV–XVI століття) та в епоху Бароко (кінець XVI–XVIII століття). Київ: Аконіт, 2006. 799 с.
12. Яворский Ю.А. Песня-баллада о козаке и Кулине и духовная песнь грешных людей. Ужгород: Типографія ОО. Василянъ, 1929. 258 с.
13. Яковенко Н.М. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття. Київ: Laurus, 2012. 472 с.

REFERENCES

1. Golenishchev-Kutuzov, I.N. (1963) *Ital'yanskoe Vozrozhdenie i slavyan-skie literatury XV–XVI vekov* [Italian Renaissance and Slavic literature of the 15th – 16th centuries]. Moscow: Nauka.
2. Lelekach, N.M. & Griga, M. (1943) *Vybor iz starogo rus'kogo pis'menstva Podkarpattya (ot naydavneyshikh pochatkov do serediny XIX v.)* [Series of Old Rusinian literature of Subcarpathia (from the ancient times to the middle of the 19th century)]. Ungvár: Vydanya Podkarpatskogo obshchestva nauk.
3. Litvinov, V.D. (2000) *Renesansniy gumanizm v Ukraini. Idei gumanizmu epokhi Vidrozhennya v ukraïns'kii filosofii XV – pochatku XVII stolittya* [Renaissance humanism in Ukraine. Ideas of Renaissance humanism in the Ukrainian philosophy of 15th – early 17th centuries]. Kyiv: Osnovy.
4. Losev, A.F. (1978) *Estetika Vozrozhdeniya* [Aesthetics of the Renaissance]. Moscow: Mysl'.
5. Mishanich, O.V. (1996a) *Kriz' viki. Literaturno-kritichni ta istoriografichni statii, doslidzhennya* [Through the Ages. Literary-critical and historiographical articles, research]. Kyiv: Oberegi. pp. 128–143.
6. Mishanich O.V. (1996b) *Kriz' viki. Literaturno-kritichni ta istoriografichni statii, doslidzhennya* [Through the Ages. Literary-critical and historiographical articles, research]. Kyiv: Oberegi. pp. 102–127.
7. Nudga, N.A. (1990) *Na literaturnikh shlyakhakh (doslidzhennya, poshuki, znakhidki)* [On the literary ways (researches, searches, finds)]. Kyiv: Dnipro.
8. Pavlovich, O. (1866) *Rus' odna* [Rus is the only one]. *Slovo*. 85. p. 2.
9. Franko, I.Ya (1982) *Zibrannya tvoriv: u 50 t.* [Collected Works. In 50 vols]. Vol.32. Kyiv: Naukova dumka. pp. 207–229.
10. Shevchuk, O.V. (2004) *Muza Roksolans'ka. Renesans. Ranne Baroko* [Muse of Roxolana. Renaissance. Early Baroque]. Kyiv: Naukova dumka.
11. Shevchuk, O.V. & Yaremenko V.V. (2006) *Slovo mnogotsinne. Khrestomatiya ukraïns'koi literatury, stvorenoi riznymi movami v epokhu Renesansu (druga polovina XV–XVI stolittya) ta v epokhu Baroko (kinets' XVI–XVIII stolittya)* [The word is of great value. The Reader of Ukrainian literature written in different languages during Renaissance (second half of 15th – 16th centuries) and Baroque (the end of 16th – 18th centuries)]. Kyiv: Akonit.

12. Yavorsky, Yu.A. (1929) *Pesnya-ballada o kozake i Kuline i dukhovnaya pesn' greshnykh" lyudey* [A ballad song about a Cossack and Kulin and a spiritual song of sinful people]. Uzhhorod: O.O. Vasilian.

13. Yakovenko, N.M. (2012) *Dzerkala identichnosti. Doslidzhennya z istorii uyavlen'ta idey v Ukraini XVI – pochatku XVIII stolittya* [Identity mirrors. Research on the history of ideas in Ukraine in the 16th – early 18th centuries]. Kyiv: Laurus.

Слипушко Оксана Николаевна – доктор филологических наук, профессор кафедры истории украинской литературы, теории литературы и литературного творчества Института филологии Киевского национального университета им. Т. Шевченко (Украина).

Сліпушко Оксана Миколаївна – доктор філологічних наук, професор кафедри історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості Інституту філології КНУ ім. Т. Шевченка (Україна).

Oksana M. Slipushko – Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

E-mail: oksana-slipushko@ukr.net

Лисовская Ольга Сергеевна – аспирант кафедры истории украинской литературы, теории литературы и литературного творчества Института филологии Киевского национального университета им. Т. Шевченко (Украина).

Лісовська Ольга Сергіївна – аспірант кафедри історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості Інституту філології КНУ ім. Т. Шевченка (Україна).

Olga S. Lisovskaia – Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

E-mail: shchelkunova2017@ukr.net